

УДК 378.091.12.011.3

**САМОРЕАЛІЗАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ЯК ПСИХОЛОГО-
ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА**

О.Є. Чуба

Анотація. У статті розкрито роль викладача вищого навчального закладу та впровадження інноваційних педагогічних технологій у професійну підготовку майбутніх учителів у їхньому саморозвитку та самореалізації.

Ключові слова: самореалізація вчителя, саморозвиток особистості.

Аннотация. В статье раскрыта роль преподавателя высшего учебного заведения и внедрения инновационных педагогических технологий в профессиональную подготовку будущих учителей в их саморазвитии и самореализации.

Ключевые слова: самореализация учителя, саморазвитие личности.

Summary. In the article the role of teacher of higher educational establishment and introduction of innovative pedagogical technologies is exposed in professional preparation of future teachers in their self-development and self-realization.

Keywords: self-realization of teacher, self-development of personality.

Постановка проблеми. Початок нового тисячоліття характеризується змінами в економічній, політичній, соціальній і духовній сферах суспільства. Зміна соціальних ідеалів, ціннісна переорієнтація, еволюція наукової картини світу та способів його пізнання стимулюють інтерес психології та педагогіки до проблематики самореалізації людини, її індивідуальних властивостей. Проблема самореалізації перестала бути соціально-психологічною і набула загальнонаукового звучання.

Суспільне життя, в умовах переходу до інформаційної стадії розвитку цивілізації, до пріоритетних здібностей людини відносить її суб'єктність, креативність, створення нових ідей, цінностей і соціальних технологій. В епоху розвитку інформаційної цивілізації центральною категорією діалектики є категорія саморозвитку особистості. На думку Б.В.Мартінова, з одного боку, самореалізація, здійснення себе самого як єдиного і неповторного, проблема особиста. З іншого боку, самореалізація людини, вираження і ствердження її індивідуальних якостей – одна з основних цінностей культури всього суспільства.

Аналіз наявних досліджень проблеми. На філософському рівні під самореалізацією розуміють:

- реалізацію життєвих цілей (Л.Фейєрбах, В.О.Мартинюк);
- прояв власної індивідуальності (І.Кант, Г.К.Чернявська);
- творіння власного життя на матеріалі своєї індивідуальності (Ж.-П.Сартр, Н.А.Бердяєв);
- розкриття індивідуальності особистості в процесі використання сутнісних сил особистості (В.І.Муляр, Л.А.Циренова);
- розвиток своєї індивідуальності (Н.І.Полубабкіна);
- реалізацію суті людини, сутнісних сил людини; реалізацію своїх можливостей, здібностей, самого себе (Р.Гегель, Б.С.Братусь, Л.П.Буєва, І.А.Донцов, І.Я.Іванов, Л.Н.Коган, І.С.Кон, В.Е.Кемеров, Н.Л.Кулик, Г.К.Чернявська).

Етап психологічного осмислення та вивчення явища самореалізації пов'язують із представниками американської „гуманістичної психології”. В середині ХХ століття почалося інтенсивне вивчення феномена самореалізації та її ролі в розвитку особистості. Істотний внесок у розвиток ідеї самореалізації внесли А.Адлер, Р.Ассаджолю, А.Маслоу, Р.Олпорт, К.Роджерс, Е.Шостром, У.Шуц, Е.Еріксон і ін. Характерною рисою цієї течії є особлива увага до внутрішнього світу окремої людини, її емоційної сфери. Їх дослідження здійснювалися в рамках ідеї життєвої стратегії людини, заснованої на перевазі внутрішніх і зовнішніх прагнень. Життєва стратегія – це мистецтво організації власного життя, головною метою якого є пошук і здійснення свого унікального сенсу.

Представників гуманістичної психології об'єднує загальний підхід до розгляду самоактуалізації, самореалізації особистості, що розуміється як „зростання зсередини”, як властива потреба в неперервному саморозвитку, реалізації всіх своїх потенцій. Проте джерела активності людини, на їх думку, знаходяться в самій її органічній природі і в своїй початковій точці не залежать від середовища, від людської культури. Окрім цього, в роботах зарубіжних психологів самоактуалізація розглядається в трьох аспектах: як потреба, процес, як результат.

На думку сучасного російського дослідника І.Г.Шендріка, особистість, яка самореалізується, – це людина, здатна самостійно визначити напрям свого розвитку, але яка при цьому не завжди чітко представляє його кінцеві результати. Він говорить про те, що необхідно шукати шляхи подолання суперечностей між спочатку директивним характером проектування освіти і прагненням особистості до життєвого й професійного самовизначення, що відповідає принципам сучасної освіти, заснованим на синергетичному підході, зокрема, принципів самовизначення педагогічних пріоритетів, який базується на закономірності підвищення ефективності самоврядування й саморозвитку педагогічних систем [7].

Отже, поняття самореалізація (самоактуалізація) розглядається на психологічному рівні як потреба в неперервному саморозвитку, реалізації всіх своїх потенцій, здібностей; процес, у результаті якого відбувається прояв, здійснення психологічних властивостей, якостей, цілей, сенсів, емоцій, відчуттів, можливостей, здібностей, самозвеличення індивідуальних можливостей „Я”; відкриття і розвиток справжньої особистості, реалізація всієї людської індивідуальності; процес прояву, результат самовизначення.

Під самореалізацією особистості майбутнього вчителя В.В.Бауер [1] розуміє процес, спрямований на усвідомлення, виявлення та прояв своїх індивідуальних і професійних можливостей, здійснення планів, що забезпечують досягнення найвищих результатів у навчально-професійній діяльності і ствердження себе не лише як особистості, але і як професіонала.

У дисертації І.П.Краснощок [4] доведено, що особистісна самореалізація – це поняття, яке фіксує стан розвитку “соціальності” особистості майбутнього фахівця за допомогою характеру, спрямованості його діяльності на реалізацію суспільних ідеалів. Зазначено, що поступовий розвиток особистісної самореалізації майбутніх учителів досягається за рахунок активної їхньої включеності в середовище

педагогічного університету.

Невирішені аспекти проблеми. Проблема самореалізації в педагогіці відносно нова, проте присутня в багатьох дослідженнях, у яких самореалізацію пов'язують із пошуком прогресивних педагогічних ідей і технологій. У контексті проблеми саморозвитку особистості педагоги-дослідники розглядають самореалізацію як значущий критерій її розвитку й становлення; домінують в розвитку особистості; кінцеву стадію саморозвитку; істотну ознаку духовно-практичної діяльності, в результаті якої розвивається індивідуальність особистості; якість зрілої особистості, що становить ядро Я-концепції; як розкриття, реалізацію потенціалу особистості[5; 6; 7].

У педагогіці і психології проблема саморозвитку розглядається в рамках Я-концепції (Р.Берне, Е.Еріксон), проблеми людського „Я” і самосвідомості особистості (Р.Ленг, К.Роджерс і ін.), саморегуляції діяльності (О.А.Конопкін, А.К.Сосніцький, Ю.А.Міславський, Г.К.Чернявська та ін.), самовизначення особистості (Е.А.Клімов, А.С.Пряжников, І.Д.Чечель і ін.), самовиховання особистості (Л.І.Рувінський і ін.).

Гуманістичний напрям у психології (К.Роджерс, А.Маслоу, Г.Олпорт і ін.) цілком орієнтований на проблему саморозвитку. Особистість людини в гуманістичній психології – це неповторна унікальна цілісність із закладеними спочатку, з народження потенціалом, здібністю до саморозвитку як реалізації своєї людської суті. Але головна лінія саморозвитку, за К. Роджерсом, не реалізація творчих потенціалів людини, а зміцнення віри, довіри до себе, підвищення самоповаги і цим самим – зближення з ідеальним „Я”.

Базовими поняттями гуманістичної педагогіки є „саморух” і „саморозвиток”. Саморозвиток виникає на основі саморуку – спонтанної, мимовільної зміни будь-якої системи, на яку впливають зовнішні умови й середовище, що змінюється. Вплив зовнішніх чинників на саморушну систему тим значніший, чим менше вона самоорганізовується.

У психології розвиток із часів Л.С.Виготського розглядається як саморух суб'єкта завдяки його діяльності з предметами, а чинники спадковості і середовища – це лише умови, які визначають не суть процесу розвитку, а лише різні варіації в межах норми. Отже, саморозвиток особистості виникає на основі її розвитку. Саморух розглядається як двоєдиний процес, що включає єдність двох протилежних сторін: інтеріоризацію соціальних чинників, що існують зовні, їх засвоєння; вихід за межі накопиченого досвіду, сформованих навичок, звичок, якостей особистості, що забезпечують рух, вихід за межі наявних можливостей.

Сучасна психологічна наука (А.А.Бодальов, Л.Ф.Обухова, В.І.Слободчиков, Д.І.Фельдштейн і ін.) стверджує, що новоутворення, які виникають під впливом навчання і виховання в психіці й особистості характеризують вищий ступінь їх організації і функціонування; величина і значення їх можуть варіюватися від невеликих якісних змін у рисах особистості до змін значних у цілій сфері психіки (пізнавальній, емоційно-мотиваційній, вольовій).

Розвиток американськими психологами розглядався як процес кількісного накопичення навичок, зв'язків, як пристосовний процес, обумовлений закладеною природою генетичною програмою і ускладненнями соціальних впливів, чинників середовища, в якому цей процес розгортається. У той самий час, розвиток особистості здійснюється не просто через засвоєні знання, уміння, навички, а через власну активність людини, через створення умов для самореалізації, самовизначення, самоконтролю, самонавчання, самовдосконалення, самоосвіти, самовиховання, самоорганізації та інших позитивних проявів її самозвеличення (А.А.Вербицький, О.С.Гозман, Т.Д.Дубовицька, Е.І.Ісаєв, І.Б.Котова, Л.М.Фрідман, Е.Н.Шиянов, І.С.Якиманська).

Поняття „саморозвиток” несе в собі ряд істотних відмінностей від поняття „розвиток”, які полягають у тому, що саморозвиток має в основі творчу суть; інтенсифікує процеси „самозвеличення”; активізує самовплив і взаємодію особи самою з собою; відрізняється мотивованістю, тоді як розвиток характеризується спонтанністю, і в результаті виникають неусвідомлювані зміни якостей особистості.

Отже, аналізуючи різні підходи до визначення суті саморозвитку особистості, можна виділити наступні домінуючі в його трактуванні: саморозвиток особистості як неперервний вихід за межі себе (Л.С.Виготський, С.Л.Рубінштейн, В.А.Петровський і ін.); саморозвиток у межах власної індивідуальності (Р.Асаджолі, А.Маслоу, К.Роджерс і ін.); саморозвиток особи як результат її самореалізації, самоосвіти, самонавчання, самовиховання (А.А.Вербицький, Т.Д.Дубовицька, О.С.Гозман, Е.І.Ісаєв, І.Б.Котова, Е.Н.Шиянов, Л.М.Фрідман, І.С.Якиманська).

Тому можна дійти висновку, що проблема самореалізації особистості в навчальному процесі пов'язана з пошуком освітніх технологій, які сприяють розв'язанню названих вище суперечностей. Це означає, що система вищої освіти має бути зорієнтована на виявлення методологічних, психолого-педагогічних і дидактичних умов, що забезпечують можливість самореалізації майбутніх учителів.

Проте, як показав аналіз сучасних наукових публікацій [1; 2; 3], проблема самореалізації майбутнього вчителя завдяки впровадженню інноваційних технологій навчання ще не знайшла конкретного розв'язання ні в психологічних, ні в педагогічних дослідженнях.

Мета статті – розкрити роль викладача вищого навчального закладу (ВНЗ) та впровадження інноваційних педагогічних технологій у професійну підготовку майбутніх учителів у їхньому саморозвитку та самореалізації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Нині оновлення ідеології та змісту педагогічної освіти супроводжується розробкою інтенсивних навчальних технологій. Пошук і знаходження засобів, що забезпечують інтенсифікацію процесу навчання, зачіпають основоположні структури дидактики й педагогічної психології.

Професійне становлення майбутніх учителів у системі вищої освіти передбачає, з одного боку, оптимізацію навчання, яка дозволяє найдоцільніше побудувати навчальний процес, правильно відібравши й організувавши навчальний матеріал, а з іншого, активізацію, де основна увага приділяється створенню сприятливих умов для навчання та розвитку особистості.

Нині надається перевага знанням, умінням і навичкам, що сприяють розвитку творчого мислення. Слід стимулювати розвиток нестандартного мислення, оригінальних підходів до розв'язання завдань. От чому сьогодні викладачам необхідно робити ставку на розвиток мислення та особистості кожного студента, на творче осмислення ним навчального матеріалу. Педагоги мають прагнути встановлювати зв'язки матеріалу, що вивчається, з життям, практикою, оскільки в цьому випадку отримувані студентами знання немов би матеріалізуються, підвищується до них інтерес, зростає істотно їх значення.

Розвиток здібностей, допитливості та пізнавальної активності розглядається сьогодні як засіб інтелектуального розвитку студентів, оскільки на їх основі розвивається інтерес до учіння. Велика увага приділяється впровадженню таких інноваційних технологій навчання як: читання студентам проблемних лекцій, використання не лише рольових і ділових ігор, а й соціально-психологічних тренінгів і ін.

У професійній спрямованості підготовки випускників спостерігається відхід від вузько функціонального характеру підготовки, сьогодні відбувається орієнтація на підготовку фахівців широкого профілю. Відмінності між загальними та спеціальними дисциплінами все більше стираються. Значна частка знань, які ще вчора вважалися долею фахівців, тепер стали компонентами загальної культури. Для кваліфікованих фахівців будь-якої сфери діяльності все більшу роль відіграють разом із глибокими професійними знаннями й уміннями широка загальна культура та ґрунтовна обізнаність із багатьма суміжними галузями.

Сьогодні завдання вищої професійної школи полягає не лише в тому, щоб навчити студентів самостійно оволодівати знаннями, а й у тому, щоб викладачі володіли раціональною та науковою організацією праці, під якою мається на увазі не стільки вдосконалення методів і прийомів навчання, скільки створення оптимального режиму праці та відпочинку, формування прийомів раціональної та ефективної праці, запобігання нераціональним витратам завдяки використанню сучасних інформаційних технологій в освітньому процесі.

На сучасному етапі розвитку суспільства роль викладача значно зросла. З інформатора він перетворюється на організатора навчально-виховного процесу. Основне в роботі викладача – організація творчого пошуку з удосконалення організації навчальної праці студентів в освітньому процесі, а для цього необхідно, щоб студент усвідомив мету праці, умів вибрати раціональні засоби і прийоми учіння, тобто навчився самостійно здобувати знання, працювати з інформацією, що впливає на результативність професійної та навчальної праці.

Одне з найважливіших завдань модернізації освіти – скорочення розриву між досягненнями сучасної науки і змістом навчальних курсів з урахуванням результатів новітніх психологічних і дидактичних досліджень. Сьогодні, наприклад, очевидно, що володіння інформаційно-комунікаційними технологіями може істотно підвищити інтелектуальні можливості людини, сприяти ухваленню оптимальних рішень у найбільш складних ситуаціях і певною мірою розширити перспективи саморозвитку.

Організація і впровадження інноваційних освітніх технологій сприяє підвищенню якості освітнього процесу у вищій школі. На наш погляд, у даний час найбільш продуктивними і перспективними є такі освітні технології, що дозволяють організувати навчальний процес у ВНЗ з урахуванням професійної спрямованості навчання, а також орієнтацією на особистість студента, його інтереси, схильності та здібності.

Як показують численні дослідження, найбільшу ефективність виявляють такі сучасні вузівські

освітні технології: комунікативні, що сприяють побудові процесу навчання як моделі процесу спілкування з урахуванням ідей контекстної технології навчання, яка передбачає трансформацію навчально-професійної діяльності у діяльність власне професійну; модульні технології, що відрізняються високою концентрацією та якісним відбором навчального матеріалу, і це дає можливість студентів вчитися самому, а педагогові здійснювати мотиваційне управління його учінням, яке включає створення мотивації, організацію, координування, консультування і контроль; інформаційні технології з використанням телекомунікаційних мереж Інтернет, які передбачають розробку інформаційно-комп'ютерної підтримки навчальних курсів, що забезпечує підвищення ефективності та якості професійної підготовки кадрів.

Висока якість навчання в системі вищої педагогічної освіти передбачає не лише докорінне оновлення змісту освіти, а також її тісний зв'язок із життям, відповідність навчальних програм сучасному рівню науки і вимогам суспільного виробництва, а також виховання студентів у дусі гуманізму, високих громадянських і етичних ідеалів.

Головне в роботі викладача – організація творчого пошуку з удосконалення організації праці студентів у навчальному процесі. Для цього необхідно, щоб студент усвідомив мету праці, умів вибрати раціональні засоби і прийоми, тобто навчився самостійно здобувати знання і працювати з інформацією, що, безперечно, справить помітний вплив на результативність професійної та навчальної праці, а також на створення морально-психологічної атмосфери в студентському колективі.

Сьогодні викладачі мають бути готові до творчого використання найбільш продуктивних освітніх технологій, забезпечувати психогігієнічні умови навчальної праці і комфортність у процесі навчання. У сучасній освітній політиці виразно виявляється нова тенденція. Рух за нову якість освіти все більш асоціюється із забезпеченням нової якості життя, гідної людини і людяності. Стратегічний напрям розвитку освіти в сучасному суспільстві передбачає підготовку майбутнього педагога не лише як фахівця в певній предметній галузі, але і як особу, яка володіє необхідними компетенціями для організації розвивального освітнього середовища.

В умовах всесторонньої і глибокої модернізації педагогічної освіти незвичайно актуалізується проблема якісної професійної підготовки майбутніх учителів у вищій школі. У світі, що бурхливо розвивається, актуальними стають ініціативна пошукова діяльність, розширення можливостей кожної людини для розкриття її особистісного творчого потенціалу. У зв'язку з цим значно зросли вимоги до професійної компетентності, гнучкості, здібності до творчості майбутніх учителів.

Виявлення оптимальних умов професійної підготовки і формування особистості майбутнього вчителя в системі вищої педагогічної освіти набуває у наш час першорядного значення. Інноваційним педагогічним технологіям належить сьогодні ключова роль у модернізації вищої професійної освіти. Тому вирішальним показником роботи педагогічного ВНЗ є створення умов і можливостей для найповнішого розкриття студентами своїх кращих інтелектуальних і етичних якостей, своїх творчих здібностей, що сприятиме самореалізації особистості майбутнього вчителя.

Література

1. Бауэр В. В. Педагогические условия самореализации будущего учителя в процессе педагогической практики [Текст] / В. В. Бауэр // Проблемы и перспективы развития образования: материалы междунар. заоч. науч. конф. (г. Пермь, апрель 2011 г.). Т. II / Под общ. ред. Г. Д. Ахметовой. — Пермь: Меркурий, 2011. — С. 40-42.
2. Базаева Ф.У. Функции самореализации будущего педагога в его профессионально-личностном саморазвитии // Успехи современного естествознания. — 2011. — № 4 — С. 143-144
3. Кириченко А.М. Профессиональная самореализация учителя в условиях трансформирующегося российского общества: дисс. ... пед. наук: 13.00.01 «Общая педагогика, история педагогики и образования» / А.М. Кириченко. — Ставрополь, 2005. — 150 с.
4. Краснощок І.П. Особистісна самореалізація майбутнього вчителя в навчально-виховному середовищі педагогічного університету // Дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 – теорія і методика виховання. – Інститут проблем виховання АПН України, Київ, 2003. – 198 с.
5. Никитина Н. Н. Становление культуры профессионально-личностного самоопределения учителя: Монография / Н. Н. Никитина – М.: Прометей, МНГУ, 2002. – 316 с.
6. Ситникова, М. И. Творческая самореализация субъектов образовательного пространства: моногр. / М. И. Ситникова. – Белгород: Изд-во БелГУ, 2006. – 320 с.
7. Шендрик И.Г. Самореализация личности в контексте проектирования образования // Педагогика. – 2004. – №4. – С. 36.